

Kerttu Palginõmm, Madis Maasing

Keskaeg II osa

Ajaloo õpik 7. klassile

Maurus
Tallinn 2017

Väljaandja kinnitab õpiku vastavust põhikooli riiklikule õppekavale ning haridus- ja teadusministeeriumi poolt õppekirjandusele kehtestatud nõuetele.

Kerttu Palginõmm, Madis Maasing

Ajaloo õpik 7. klassile
Keskaeg
II osa

Retsenseerinud Linda Kaljundi, Ülle Luisk
Toimetanud Triin Pukk
Kujundanud Peeter Laurits
Keeletoimetaja Silvia Sokk
Korrektuur Piret Põldver
Küsimused koostanud Kerttu Palginõmm, Madis Maasing, Triin Pukk

Täname: Niguliste Muuseum, Tartu Linnamuuseum, Tallinna Linnaplaneerimise Ameti muinsuskaitse osakond, Eesti Ajaloomuuseum, Pärnu Muuseum, Tallinna Linnamuuseum, Tallinna Linnaarhiiv, Eesti Filmi Instituut, Eesti Kirjandusmuuseum, Järvamaa Muuseum, Muinsuskaitseamet, Rahvusarhiiv

Kirjastus on püüdnud ühendust saada kõigi illustratsioonide autorite või nende volitatud esindajatega. Palume neil, kellega pole ühendust saanud, pöörduda kirjastuse Maurus poole.

ISBN 978-9949-559-82-4
Autoriõigus: Maurus Kirjastus, OÜ, 2017
Tartu mnt 47, Tallinn 10144, telefon 5919 6117
www.kirjastusmaurus.ee
tellimine @kirjastusmaurus.ee

Kõik õigused käesolevale väljaandele on seadusega kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehaaniliselt ega muul viisil.

Pour ce que iadis souloit on mettre
 en escart les hommes cheualeres q
 les princes et les conquereurs souloient
 faire ainsi que on treuve es anciens
 hystoires voulons nous cy faire ma
 aon de l'empire que gaditer de la
 sale et berencourt cheualiers nez du royaume de france
 l'un poivre du pais de touarloys l'autre noivre du pais de campe

Sisukord

1. Eesti muinasaja lõpul	8
Muinas-Eesti ülikud	8
Talupojad, käsitöölised ja sepatöö	9
Sepatöö	11
2. Muinas-Eesti haldusjaotus, usk ja naabrid	12
Maakonnad, kihelkonnad ja linnused	12
Muinasusund	14
Kukruse memm ehk Kukruse emand	16
Muinaseestlaste naabrid	16
AVASTA Ristiusu levik muinasaegses eestis	18
3. Ristisõdade ajastu	20
Esimene ristisõda (1095–1099)	20
Teine (1147–1149) ja kolmas ristisõda (1189–1192)	22
Hilisemad ristisõjad	23
Laste ristisõda	24
Kristuse haud Jeruusalemmas	25
4. Ristisõdade algus Liivimaal	26
Keskaegne Liivimaa ja liivlased	26
Ristisõdade iseloom Liivimaal	27
Ristisõja kandumine Liivimaale	28
Ida-Euroopa ja Skandinaavia ristiusustamine	29
Henriku Liivimaa kroonika ajalooallikana	31
5. Ristisõda Liivimaal	32
Eestimaa ja Liivimaa esimesed piiskopid	32
Esimesed piiskopid Liivimaal	33
Taanlaste roll Liivimaa ristisõjas ja Riia linna rajamine	34
Mõõgavendade ordu rajamine	35
Sõjad Eestimaal	36
Lahingutegevuse laienemine	37
6. Ristisõja tulemused Liivimaal	38
IV Lateraani kirikukogu Roomas	38
Sõjategevuse jätkumine Liivimaal	39
Taanlaste roll Eestimaa allutamises	40
Mis muutus Liivimaal?	41
Uued õigused, piirangud ja kohustused	42
Jüriöö ülestõus	43

7. Ristisõda Liivimaal: pilt ajaloos, ajalugu pildis	44
Maydelli ajaloopiltide album	44
Maydelli jaoks olulised sõnumid	45
Lugu Theoderichi ohverdamisest ebajumalatele	45
Lugu lahingust saarlastest mereröövlitega	47
Lugu Riia linna näitemängust	48
Pildid kui ajalooallikad	49
8. Saksa ordu Liivimaa haru	50
Rüütliordu ülesehitus ja liikmed	50
Saksa ordu valdused Eestimaal	52
Liivimaa orduterritooriumi ja linnuse valitsemine	53
Ordulinnus	55
Rüütelvenna elu konvendis	57
AVASTA Saaremaa – põnevaim paik keskajaga kohtumiseks	58
9. Keskaja Liivimaa mõisnikud ja mõisad	60
Liivimaa mõisad	60
Mõisatöölised ja talupojad	62
Aadel Liivimaal	62
Aadlikultuur Liivimaal	63
Tallinlane Euroopa õukondades	65
10. Talupoeg Liivimaal: tema elu ja vaimuilm	66
Talupojaelu Liivimaal	66
Talupojaelu külas	67
Talupoja kohustused mõisniku ees	69
Talupoja vaimuilm	69
Talurahva rõivastus	70
Keskaja kirikud talurahva tikandite eeskujudena	71
11. Keskaja Liivimaa linnad. Hansalinna kodanikud	72
Liivimaa linnade asukoht ja linnaplaan	73
Linnaelanikud ja nende rahvus	75
Keeled Liivimaal	76
Linnaelanike aastaring	77
Eesti vanim teadaolev kirikukell	77
AVASTA Hansalinn Uus-Pärnu varauusajal	78
12. Keskaja kaupmehe elu ja kombed Liivimaal	80
<i>Pecunia non olet</i> . Raha ei haise	80
Kaupmehed ja kaupmehesellid	81
Papagoilaskmine	83
Kaupmehed linna kaitsmas	84

13. Käsitööline Liivimaal. Inimkätega tehtud maailm	86
Käsitöölised Liivimaa linnades	86
Rätsepad ja kingsepad	87
Pagarid ja lihunikud	88
Müürsepad, kivi- ja kujuraidurid	89
Puusepad ja tiserid	90
Tallinna vanim tsunftipõhikiri (1363–1374?). Rätsepate ameti skraa (väljavõte)	91
14. Keskaja Liivimaa kirikud – tornid silmapiiril	92
Kloostrid Liivimaal	92
Linnakirikud Liivimaal	94
Maakirikud Liivimaal	95
Kümme käsku	97
Meieisapalve	97
15. Reformatsioon	98
Reformatsiooni eelkäijad	98
Reformatsiooni algus	100
Luterluse peaseisukohad ja Augsburgi usutunnistus	101
Luterluse levik Saksamaal	102
Reformatsiooni levik väljaspool Saksamaad	103
16. Vastureformatsioon ja ususõjad	104
Trento kirikukogu	104
Jesuiidid	105
Katoliikluse vastupealetung ja ususõjad	107
Ususõjad Prantsusmaal ja Pärtliöö	109
Reformatsiooni tagajärjed	110
17. Reformatsioon ja vastureformatsioon Eestis	112
Reformatsiooni algus Liivimaa linnades	112
Radikaalsed usuliikumised ja Melchior Hoffman	114
Reformatsiooni levik väljaspool linnu	115
Vastureformatsioon Lõuna-Eestis	116
Reformatsiooni tagajärjed	117
AVASTA Uus-Pärnu bürgermeister Johann van Lynthem (1523–1548)	118
18. Vene-Liivimaa sõda ja keskaegse Liivimaa lõpp	120
Liivimaa naabrid enne Vene-Liivimaa sõda	120
Wolter von Plettenberg	122
Sõja algus ning keskaegse Liivimaa lõpp	122
Russowi ja Renneri kroonikad	124
Sündmused Paides 1558. aasta suvel	125
19. Sõdade jätk. Eesti minek Rootsi võimu alla	126
Eesti ala nelja valitseja võimu all	126
Sõjad Liivimaal kuni 17. sajandi I pooleni	127

Sõdade tagajärjed	130
20. Renessansiaja inimene ja tema perekond	132
Renessansiajastu mõiste	132
Renessansiajastu inimene	133
Renessansiaja Itaalia perekond	134
Armastus Itaalias renessansiajal	136
21. Humanism – tänapäeva inimesekeskse mõtlemise algus	138
Humanismi iseloomustus	138
Humanistid	139
Tark naine	140
Utoopia	140
Humanismi tähtsus tänapäeva jaoks	141
22. Renessansiajastu kunstisaavutused	142
Renessansiaja kunst	142
Renessansskunsti uuendused	144
Michelangelo	145
Leonardo da Vinci	145
23. Renessansiajastu teadus – leiutised ja saavutused	148
Täppisteaduste väärtustamine renessansiaja õpetlaste poolt	148
Renessansiaja inimese huvi alkeemia vastu	149
Maailmapildi muutumine renessansiaja inimese jaoks	150
Leonardo da Vinci kui teadlane ja insener	152
AVASTA Tallinlase elamu varauusajal	154
24. Maadeavastuste aeg: Marco Polost Christoph Kolumbuseni	156
Varasemate maadeavastajate roll maailma mõõtmisel. Marco Polo (1254–1324)	156
Christoph Kolumbus	157
Christoph Kolumbuse reisid Ameerikasse	159
Ludwig von Maydell, „Bremeni kaupmeeste esimene maabumine“, 1156	160
Uued toiduained	161
25. Maadeavastused: kuidas leida lühim tee Indiasse?	162
Kuidas jõuda kõige paremini Indiasse?	162
Elevandiluu	163
Orjakaubandus	164
Reis ümber maailma	165
Jaan Kross „Maailma avastamine“	166
26. Maadeavastused: asteekide ja inkade alistuv maailm	168
Asteekide impeeriumi koloniseerimine konkistadooride poolt	168
Tenochtitláni linn	170
Peruu	171
Koloniaalimpeeriumid ja nendega kaasnevad probleemid	172

1. Eesti muinasaja lõpul

agu õpiku esimeses osas on välja toodud, peetakse Eestis keskaja algust oluliselt hilisemaks kui Lääne-Euroopas: 5. sajandi asemel 13. sajandit. Seni kestis esiaeg ehk **muinasaeg**, mis algas esimeste inimeste jõudmisega Eesti alale umbes 11 000 aastat tagasi. Üle 10 000 aasta kestnud muinasaeg jagunes **kivi-, pronksi- ja rauaajaks**. Muinasaja viimast järku nimetatakse **hilisrauaajaks**, mis algas 11. sajandi keskpaigas ning kestis kuni ajani, mil Saksa ja Taani ristasõdijad Eesti ala vallutasid ning siin levisid katoliku usk ja Lääne-Euroopa (peamiselt saksa) kultuur ja poliitiline korraldus.

Muinaseestlased ei kasutanud kirja ning üsna vähe on ka mujalt pärinevaid kirjalikke tekste, mis Eestist räägivad. Viimastest kõige olulisem on Eesti vallutamist ja siinse elanikkonna ristimist kirjeldav preester Henriku Liivimaa kroonika 13. sajandi algusest. Enamiku infost muinasaegse Eesti kohta saab aga arheoloogiliste väljakaevamistega, mille abil uuritakse mitte ainult muinaslinnuseid, asulaid ja kalmistuid, vaid näiteks ka põlde, teid ja kunagisi pühapaiku.

Muinas-Eesti ülikud

õenäoliselt oli enamik muinasaja lõpu Eesti elanikest vabad põlluharijad, ent leidus nii teistest paremini elavaid ülikuid kui ka oma isanda omandiks olevaid orje. Neist ühiskonnagruppidest on kõige rohkem teavet ülikute kohta, keda on korduvalt maininud kroonik Henrik, kes nimetas neid vane-

mateks, paremateks ja rikasteks. Lisaks võidi olulisemaid ülikuid kutsuda kuningateks (nagu Skandinaaviaski, vt I osa, ptk 21), kuid kõige tihemini nimetavad tänapäeva ajaloolased neid vanemateks. Nende kohta leidub ka võrreldes teistega rohkem arheoloogilist teavet. Ülikud elasid kas **suurtaludes**, mis võisid seista ülejäänud külast eraldi, või **linnustes**.

Kuidas muinasaegses Eestis valitsemine toimus, pole päris selge. Kroonik Henriku järgi oli ühes linnuses tavaliselt mitu vanemat ning ka suhtluses naabritega ja lepingute sõlmimisel osales mitu ülikut korraga. Seetõttu on oletatud, et ühte piirkonda võis valitseda pigem ülikuperekond tervikuna, mitte üks vanem. On ka arvatud, et oluline sõna oli öelda mitte ainult perekonna meesliikmetel, vaid ka naistel – arvatavasti oli muinasaegses Eestis naise ühiskondlik seisund parem kui suuremas osas Euroopas.

- Miks on rohkem teavet just ülikute kohta?
- Kuidas võidi valitseda Eesti alasid muinasajal?

Talupojad, käsitöölised ja sepatöö

õlluharimine algas Eesti alal juba kiviajal (u 6000 aastat tagasi) ning sai enamiku elanike peamiseks tegevusalaks pronksiajal (II–I aastatuhandel eKr). Muinasaja lõpus oli Eestis peamiselt levinud künnipõllundus*, Lõuna-Eestis aga oli veel muinasaja lõpus säilinud põllunduse varasem vorm, **alepõllundus**: osa põllumaast lasti võssa kasvada ning mõne aasta pärast põletati

Lõhavere linnamägi, kus asus linnus, mis arvata-vasti kuulus Muinas-Eesti ülikule Lembitule

künnipõllundus – põllu-harimisviis, kus maad küntakse adraga

Käku sepikoda Saaremaal oli kasutusel 14.–17. sajandini. Arheoloogid on leidnud sealt näiteks nugasid, vikateid, sirpe, ehitus- ja kabjanaelu ning raudkatelde tükke. Fotol Käku sepikoja kaevamistel leitud lukk ➡

2016. aastal korraldati Salme vallas Saaremaal viikingite turg. Fotol viikingilaeva rekonstruktsioon, millega ürituse külastajad said sõita

võsa tuha saamiseks, millega väetati samasse rajatud põldu. Teraviljadest kasvatati otra ja nisu, 11. sajandil hakati kasvatama talirukist. Peale põlluharimise tegeldi ka karjakasvatusega, kariloomadelt saadi nii liha, piima kui ka villa. Peamiselt peeti veiseid, lambaid, kitsi, sigu ja hobuseid. Muinasaja lõpus söödi ka hobuseliha, kuid peamiselt kasutati hobust ratsuna ja üha enam ka künniloomana, ehkki peamine künniloom oli siiski härg.

Talupoegade seas oli nii rikkamaid kui ka vaesemaid inimesi ning ka neid, kellel oli maad kas väga vähe või üldsegi mitte. Maapuudus kimbutas eriti saarlasi, kuna Saaremaa pind on väga kivine ja kogu põllunduseks sobiv maa oli juba 10. sajandiks üles haritud. Need, kellele maad ei jätkunud, teenisid sulaste ja teenijatena või astusid skandinaavlaste kombel kaaskondlasena üliku teenistusse. Saarlaste ülikud võtsid tihti ette mereretki ning muinasaja saarlaseid nimetatakse seetõttu koos kuralaste ja mõne teise Läänemere idakalda rahvaga ka idaviikingeiks. Saarlased ja põhjaeestlased suhtlesid ka aktiivselt skandinaavlastega, kelle kaubatee läks mööda Eesti rannikust, ning kasutasid viikingilaevadega sarnaseid meresõidukeid.

Kaubitsemisele ja käsitööle pühendunud inimesed elasid tihti suuremate linnuste või sadamakohtade juurde kujunenud kaubaasulates. Muinasaja lõpus olid eestlastest kõige aktiivsemateks kauplejateks saarlased, kuid enamik kaugkaubandusest, mis Eestit läbis, oli välismaalaste käes, kellest aktiivseimad olid Saksa kaupmehed.

Olulisim käsitööline Eestis oli sepp, kes töötles ka kohalikust soomaagist sulatatud rauda. Soomaagi sulatamine oli Põhja- ja Lääne-Eestis ning eriti Põhja-Saaremaal niivõrd ulatuslik, et seda jätkus nii oma tarbeks kui ka väljapoole, eelkõige Rootsi ja Soome müümiseks. Sooraua tootmine, töötlemine ja selle müük jätkus ka keskaja alguses kuni 14. sajandini.

Eesti ühiskonnas oli sarnaselt Skandinaaviaga ka orje, kes võisid olla

nii sõjavangid, mujalt sisse ostetud orjad kui ka kohalikud, kes olid mingil põhjusel oma isandast isiklikku sõltuvusse langenud.

- **Selgita, miks asendus alepõllundus künnipõllundusega.**
- **Mida kasvatati põldudel?**
- **Kes olid peamised koduloomad?**
- **Kirjelda eesti ühiskonda muinasajal.**

Sepatöö

Soomaagist raua sulatamine algas Eestis I aastatuhande alguses, kõige rohkem toodeti seda aga 12.–14. sajandini. Muinaseestlased kasutasid savist sulatusahje, mis tuli pärast kasutamist purustada, et maagist sulatatud raud kätte saada. Kõige rohkem on ahjujäänuseid ning rauasulatuse jääki, šlakki ehk räbu, leitud Põhja-Saaremaalt Mustjala lähedalt Tuiust. Seal asuvad ka Rauasaatmemäed, mis on oma nime saanud just selle järgi, et sinna kuhjati raua-sulatamise jääke.

Rauatootmise kõrval arenes ka sepatöö, mis jõudis muinasaja lõpuks kõrgele tasemele: valmistati nii põllutööriistu ja tarbeesemeid (atrasid, vikateid jne) kui ka relvi. Sealjuures olid muinasaegsed sepatööriistad suhteliselt sarnased veel üsna hiljuti kasutatutega ning ka tehnoloogia muutus sajandite jooksul põhiosas vähe. Sepal oli Muinas-Eesti ühiskonnas arvatavasti tähtis koht. Sellele viitavad Ida-Eestist Raatverest leitud kaks mehe matust 11. sajandist, kuhu oli lisatud rikkalikult hauapanuseid, kaasa arvatud sepahaamreid ning teisiööriistu.

Muinasaegse sepatöö hea kvaliteet jätkus vähemalt Saaremaal veel ka kesk- ja uusajal, 14.–17. sajandini Käkus. Seal olnud sepikoja asemelt on saadud palju leide, nii tavapäraseid põllumajandus- ja majapidamisriistu kui ka eripärasemaid esemeid, nagu väikesed luust esemed, Liivimaa sõja aegne tatarlaste vibunooleots ning varauusaegse püstoli rataslukk. Seetõttu võib arvata, et sepp töötas nii külarahva kui ka jõukamate inimeste, mõisnike heaks.

- **Kirjelda, kuidas saadi rauda.**
- **Loetle, mis ülesanded olid sepal.**

2. Muinas-Eesti haldusjaotus, usk ja naabrid

Maakonnad, kihelkonnad ja linnused

uinasaja lõpus jagunes enamik Eesti alast **maakondadeks** ning need omakorda **kihelkondadeks** (vt kaarti). Maakonnad olid küllaltki erineva suurusega: suuremates võis olla rohkem kui viis, väiksemates (Kesk-Eestis) aga vaid üks kihel-

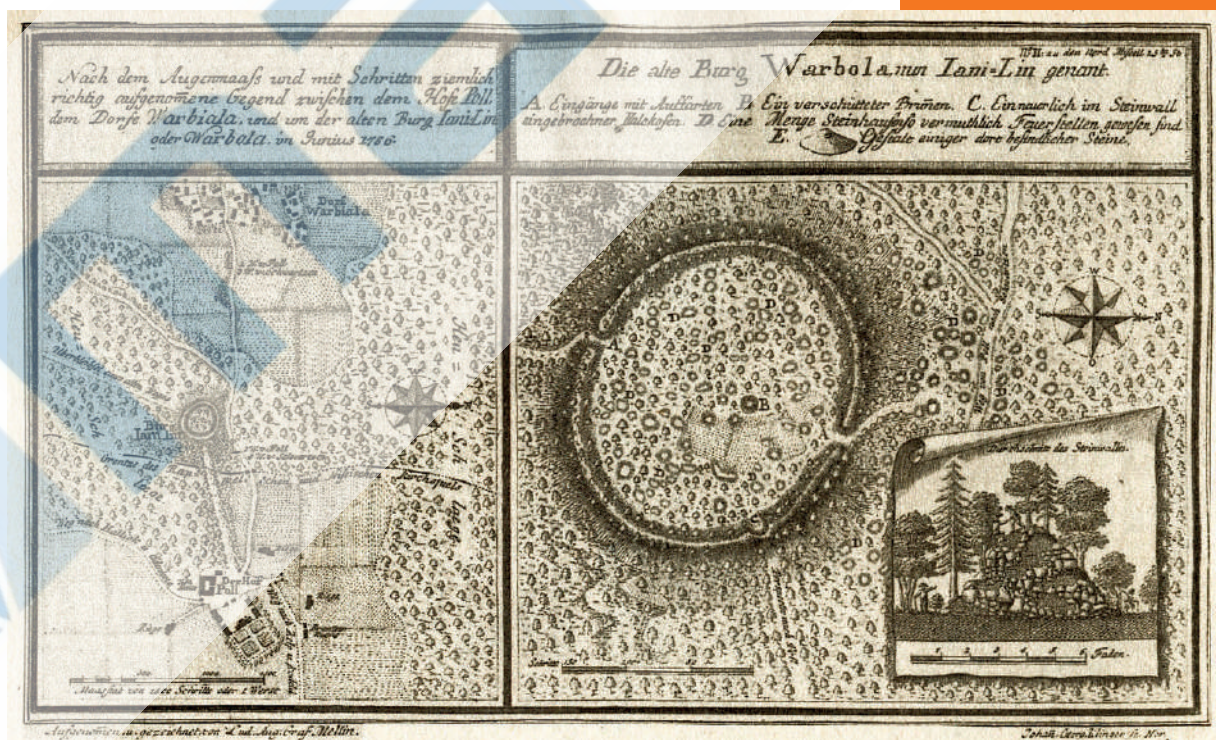
Eesti muinasmaakonnad

kond. Peale selle oli piirkondi, kus maakondi polnud, nagu Hiiu-maa ja arvatavasti ka Kagu-Eesti piiriala (Valgatabalve). Maakond ei pruukinud olla poliitiline ühendus, pole teateid tervet maakonda juhtinud vanematest. See võis hoopis olla ühe keele (või murraku) ja kultuuriga inimeste, nn kultuurirühma (nagu sakalased Sakalas) piirkond. Igal juhul tegid ühe maakonna muinaseestlased tihti omavahel koostööd ning panid vajaduse korral välja ka ühise sõjasalga, mida nimetati **malevaks**. Malev võis olla ka mitmest maakonnast kogutud vägi. Näiteks võitles 1217. aastal Madisepäeva lahingus Riiast tulnud ristsõdijate vastu sakalaste, läänemaalaste, harjulaste, järvalaste, revalaste ja virulaste ühismalev. Malevaks nimetati eestlaste suuremat sõjasalka ka keskajal. Muinasaegsele malevale valiti ülikute seast ka ühine sõjapealik. Selliseid pealikke on nimeliselt teada vähe, neist tuntuim on aga Henriku kroonikas korduvalt nimetatud Leole (Lõhavere) linnuse vanem Lembitu.

Kihelkondi oli muinasaja lõpus umbes 45. Enamikus neist asus vähemalt üks linnus, mis oli arvatavasti selle võimukeskus ning kus elas seda valitsev ülikusuguvõsa. Ent kõik linnused ei olnud sellised: mõnda kasutati ainult hooajaliselt (näiteks mõne sadama juures, kus kindlatel aegadel kaubeldi) ning mõnda, mis asus keset

19. saj baltisaksa
kartograafi Ludwig
August Mellini nägemus
Varbola linnusest

Varbola linnuse
rekonstrueeritud
läänevärav

hiis – looduslik pühapaik
(eelkõige puudesalu),
kus muinaseestlased
taotlesid rituaalide ja
ohvritalituste abil kõrge-
mate jõudude (vaimude,
jumaluste, esivanemate)
soosingut

metsi või soid, vaid sõjalise hädaohu korral pelgupaigana. Teisalt leidsus ka suuri linnuseid, mille tähtsus ulatus üle ühe kihelkonna piiride, nagu Varbola, Viljandi, Otepää ja Valjala. Pole aga päris selge, kas selliseid linnuseid võib pidada muinasmaakondade keskusteks.

- Kuidas jagunes Eesti ala muinasaja lõpus?

Muinasusund

Muistsete eestlaste usundi kohta on teavet vähe ning ehkki mitmeid eestlaste usutavasid on kirjeldanud kroonik Henrik, ei saa teda alati uskuda, sest tema eesmärgiks oli kujutada eestlaseid võimalikult ebakristlike ja julmade paganatena, et õigustada nende vastu peetud ristsõda. Ka teised kristlikud autorid, kes eestlaste usutavasid kirjeldasid, ei pruukinud kirjeldada mitte eestlaste tegelikke toiminguid ja kombeid, vaid pigem esitasid nad oma arusaama sellest, kuidas paganate kombetalitused pidanuks välja nägema. Nendel põhjustel kasutatakse muinasusundi uurimisel tänapäeval kõige rohkem arheoloogiat. Eestlaste usund oli arvata- vasti eelkõige seotud looduslike objektide ja nähtustega, nagu pühad puud ja allikad, aga ilmselt ka äike. Pühadeks paikadeks, kus usutali- tusi läbi viidi, olid hiied ja allikad. Nähtavasti kummardasid muinas- eestlased mitmesuguseid loodusega seotud vaimolendeid ehk hald- jaid. Sarnaselt teiste läänemeresoome rahvastega oli muinaseestlaste seas tõenäoliselt olulisel kohal ka esivanemate kultus, kuid arvata- vasti vähenes selle tähtsus muinasaja viimastel sajanditel. Peale selle usuti kõrgematesse jumalustesse. Neist on nimepidi teada aga vaid üks: Tharapita, keda on seostatud Skandinaavia piksejumala Thoriga. Kroonik Henrik nimetas Tharapitat saarlaste suureks jumalaks, kes olevat Virumaalt Saaremaale lennanud.

Üks muinaseestlaste seas levinud tava oli **arbumine**: nõidumise abil ennustamine ja liisumise heitmine. Näiteks ennustati mõne looma käitumise järgi, mida tulevik peaks tooma: näiteks sunniti hobust enne sõjakäiku üle odavarre astuma, et näha, kas retk tuleb edukas või mitte. Loomi ka ohverdati ning pole välistatud, et erakordsel juhul võidi ohverdada isegi inimesi. Kroonik Henrik on kirjeldanud juhtumit, kui eestlased arbusid, kas ohverdada oma jumalatele tüse kristlik preester või hoopis rasvane härg. Sel korral läks preestril siiski hästi, sest liisk langes härjale.

Matusekombed olid muinasaja lõpus mitmepalgelised: paljud surnud põletati tuleriidal ning allesjäänud säilmed maeti seejärel kas kivist kalmetesse, liivast ja mullast kuhjatud kääbastesse (need olid enamasti ümmargused, kuid leidis ka piklikke ja vallitaoliseid kääpaid) või maahaudadesse. Kääpad olid levinud peamiselt Ida- ja Kagu-Eestis, kivist kalmed Lääne- ja Põhja-Eestis. Muinasaja lõpul maeti üha enam inimesi ilma põletamata maahaudadesse. Surnule pandi kaasa mitmesuguseid esemeid, mida usuti tal hauataguses elus vaja minevat.

- Kirjelda eestlaste muinasusundit.
- Miks pandi surnule esemeid kaasa? Meenuta, millistes tsivilisatsioonides on veel pandud surnule esemeid kaasa.
- Võrdle muinasusundit kristlusega.

Arvati, et allikad ravivad haigusi. Neid austati ka hiljem ning nendega seotud rahvalikud müüdid ja muistendid olid levinud ka 19.–20. sajandil. Fotol Saula siniiallikas

Kukruse emand

2009.–2010. aastal kaevasid arheoloogid muinasaja lõppu (12.–13. sajandisse) jäävat Kukruse kalmistut. Sealt leiti mitukümmend matust, millest mitu olid ka ülikute omad ning neist kõige silmapaistvamad olid kahe ülikunaise matused, kes said hüüdnimedeks Kukruse emand ning Kukruse kaunitar. Kõige põhjalikumalt on praeguseks uuritud esimest matust. Kukruse emand oli üle 40 aasta vana ning tema matuseriided ja nendele lisatud ehted olid väga uhked (nendest asjaoludest tuleb ka tema hüüdnimi). Muu hulgas olid tema rõivastuse osana uhked mitme ketireaga keed, tal oli ohtralt käevõrusid ja sõrmuseid ning ristripats, hoburaudsõlg ja vööpandlad. Jõuka, kirstus maetud emanda jalutsis olid panustena vikat, käärid, nõelad ja toitu sisaldanud savipott. Kukruse emanda hambad olid hämmastavalt terved, kaariesest ja hambakivist puutumatud.

- Miks nimetatakse ülikunaist Kukruse emandaks?

Muinaseestlaste naabrid

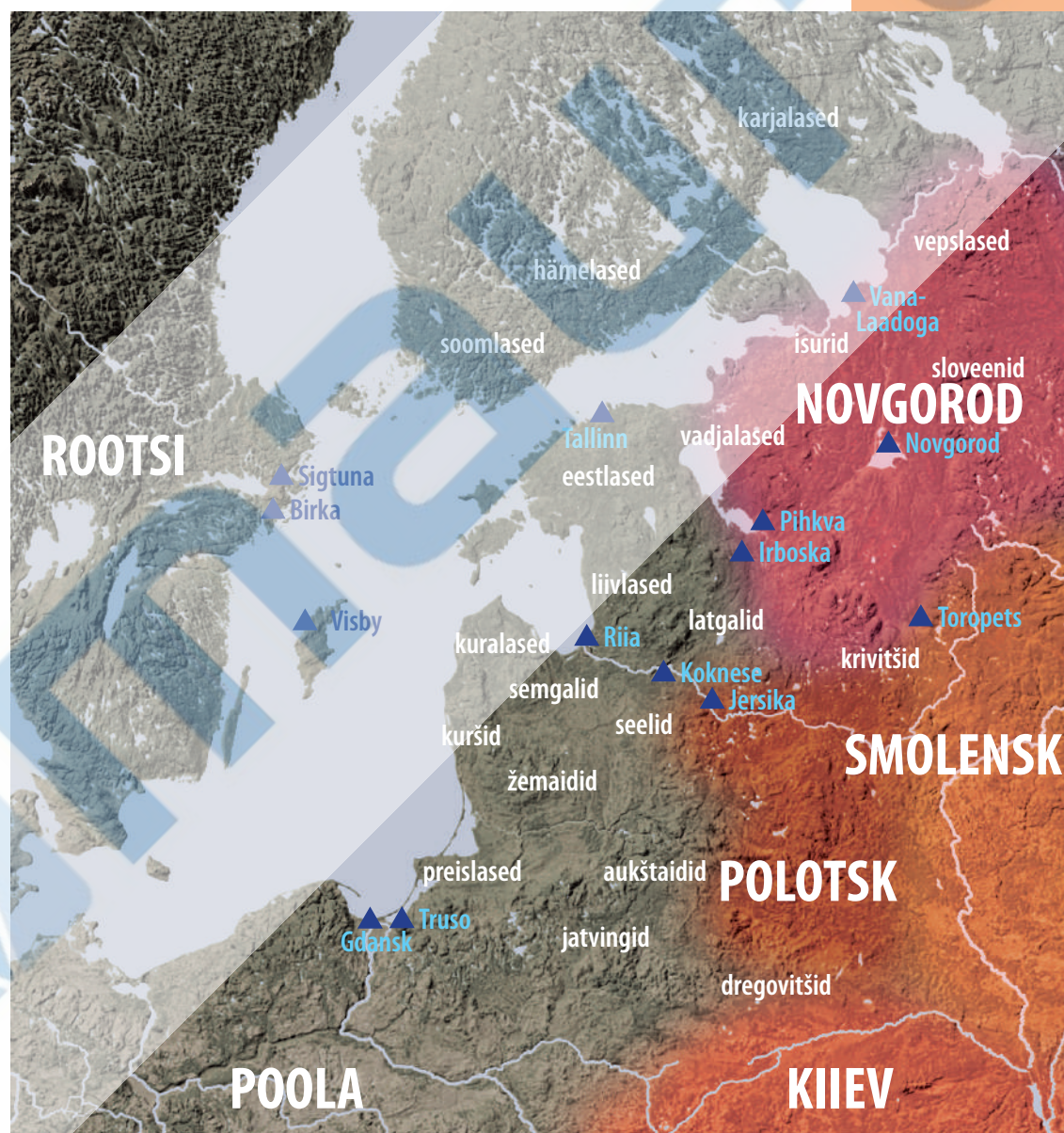

Muinaseestlased suhtlesid aktiivselt kõigi oma naabritega, need suhted võisid olla nii rahumeelsed kui ka vägivaldsed. Saarlased ning Lääne- ja Põhja-Eesti elanikud olid tihedates kontaktides skandinaavlastega, peamiselt seoses kaubandusega. Samal ajal suheldi aktiivselt ka Vana-Vene vürstiriikidega, seda nii enne kui ka pärast seda, kui Tartu ja Kagu-Eesti 11. sajandil ajutiselt Vana-Vene riiki kuulusid (vt õpiku I osa, ptk 23), sealjuures toimus nii rahumeelset kaubavahetust kui ka vastastikkuseid sõjaretki. Tõenäoliselt olid eestlased tihedates suhetes ka Vene vürstiriikide aladel elanud läänemeresoome rahvastega, eriti vadjalastega, kellest osa elas muinasaja lõpus ka Ida-Eestis.

Muinasaegete eestlaste lõunanaabrid olid läänemeresoomlastest liivlased ja baltlastest latgalid. Liivlased, kes suhtlesid muinaseestlastega tihedalt, elasid praeguse Läti põhja- ja lääneosas. Nende asualalt läks läbi ka oluline kaubatee, Väina ehk Daugava jõgi, ning seetõttu oli neil kauplemises oluline roll. Latgalid elasid praeguse Ida- ja Kesk-Läti aladel ning nad olid eestlastega võrreldes veelgi enam Vene vürstiriikidega seotud. Muinasaja lõpus asusid latgalite alal koguni kaks õigeusklikku vürstiriiki: Jersika ja Koknese.

- Kes olid muistsete eestlaste naabrid?

Muistsete eestlaste naabrid

Ristiusu levik muinasaegses Eestis

Muinasaja lõpust on mitmeid märke, et hoolimata sellest, et valdav osa elanikke järgis jätkuvalt senist usundit, hakkas Eestis üha laiemalt levima ka kristlus. Sellele aitasid tõenäoliselt kaasa naabermaadest (eriti Vana-Venest ja Skandinaaviast) tulevad misjonärid ning

Eestis hakkasid ristripatsid levima 11. sajandi lõpul. Kõige rohkem esines neid 13. sajandi alguses. Ristripatsid võisid olla ehted, kuid neil oli ka religioosne funktsioon. Fotodel ristripatsid ning Jeesuse kujutisega ikoon-ripats Savastvere peitleiust

1165. aastal määras Rooma paavst eestlastele ka esimese piiskopi: prantslasest munga Fulco. Temast pole aga paraku peaaegu midagi teada ning eestlaste piiskopkonna rajamine ebaõnnestus. Siiski tunneme sellest ajast nime pidi esimesi kristlastest eestlaseid: 1171. aastal määrati Fulco abiliseks ühes Norra kloostri olnud eestlasest munk Nicolaus ning 12. sajandi lõpus tegutses esimene eestlasest preester Johannes. Samuti käisid Norras palverännakul kaks ristitud eestlast ning 13. sajandi alguse Virumaal kohtusid ristosdijad juba

varem ristitud eestlaste vanema Tabelinusega.

Muinasaja lõpus oli kristlus kõige rohkem levinud ülikute seas, kes aktiivseimalt naabermaadega ja seega ka sealsete kristlastega suhtlesid. Alates 12. sajandist muutusid jõukamate eestlaste matustes tavalisteks ristiusule viitavad esemed, eriti ristikujulised ripatsid. Teisalt oli nende kõrval tavaliselt ka varasemale kombestikule viitavaid hauapanuseid. Seetõttu arvatakse, et uus ja vana usund segunesid omavahel ning Muinas-Eesti ülikutele sai Kristusest üks jumalus paljudest – lisaks varasematele jumalatele ja üleloomulikele olenditele.

Pole selge, kas osaliselt kristlike uskumustega eestlased end ise kristlasteks pidasid, kuid kindlasti ei pidanud neid kristlasteks katoliku kirik. Eestlastel ei olnud pärast Fulcot oma piiskoppi ja seega ei olnud nad katoliku kiriku osaks. Pealegi erinesid nende uskumused kiriku ametlikust õpetusest. Niisiis jäid nad Lääne-Euroopa kristlaste silmis endiselt paganateks.

3. Ristisõdade ajastu

ristisõdadeks nimetatakse erinevaid vallutusi ja võitlusi, millel oli kiriku heakskiit ning millel olid nii usulised, majanduslikud kui ka poliitilised põhjused. Sõjad vältasid pika aja jooksul, need said alguse 11. sajandil ning lõppesid alles 16. sajandil. Üks olulisemaid ristisõdade ajendeid oli Jeruusalemma tagasivallutamine islamiusuliste käest.

Esimene ristisõda (1095–1099)

ristisõdadel oli enne 13. sajandil Liivimaale jõudmist Euroopas pikk ajalugu. Esimese ristisõja ajendas paavsti üleskutse 1095. aastal. Eesmärk oli Püha Maa ehk Jeruusalemma vabastamine muslimite ülemvõimust. Usuti, et ristisõda on Jumala poolt heakskiidetud ettevõtmine. Seda peeti võitluseks uskmatute vastu, mis aitab osalejatel patud andeks saada. Tegelikult tehti julmi tegusid teistsuguste ilmavaadetega inimeste vastu. Arusaamal, et kõigil inimestel on õigus oma uskumustele, ei olnud keskaja Euroopas kohta.

Püha Maa vabastamisega taheti tagasi saada olulised pühapaigad Jeruusalemmas, näiteks Jeesus Kristuse haud. Need pühapaigad on selles linnas ka tänapäeva kristlastele olulised. Jeruusalemm on eriline linn, sest seal on kõrvuti nii kristlaste, muslimite kui ka juutide pühapaigad ning see on üks põhjus, miks ka tänapäeval on seal palju muresid ja konflikte. Vastasseisul on pikk ajalugu, mis viib osaliselt